

USTAWA

z dnia 26 października 1982 r.

o postępowaniu w sprawach nieletnich.

W dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa stanowi się, co następuje:

Dział I

Przepisy ogólne.

Art. 1. § 1. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) zapobiegania i zwalczania demoralizacji — w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18,
- 2) postępowania w sprawach o czyny karalne — w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17,
- 3) wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych — w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

§ 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) „nieletnich” — rozumie się przez to osoby, o których mowa w § 1,
- 2) „czynie karalnym” — rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako:
  - a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo
  - b) wykroczenie określone w art. 51, 62, 69, 74, 76, 85, 87, 119, 122, 124, 133 lub 143 Kodeksu wykroczeń.

Art. 2. Przewidziane w ustawie działania podejmuje się w wypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji albo dopuści się czynu karalnego.

Art. 3. § 1. W sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny.

§ 2. W postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego.

Art. 4. § 1. Każdy, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek odpowiedniego przeciwdziałania temu, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, Milicji Obywatelskiej lub innego właściwego organu.

§ 2. Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Milicję Obywatelską.

§ 3. Instytucje państwowe i organizacje społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Milicję Obywatelską oraz przedsięwziąć czynności nie cierpiące zwłoki, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu.

Dział II

Środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich.

Art. 5. Wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym; kara może być orzeczona tylko w wypadkach prawem przewidzianych, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego.

Art. 6. Wobec nieletnich sąd rodzinny może:

- 1) udzielić upomnienia,
- 2) zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do przeprowadzenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia,
- 3) ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna,
- 4) ustanowić nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania — udzielających poręczenia za nieletniego,
- 5) zastosować nadzór kuratora,
- 6) skierować do kuratorskiego ośrodka pracy z młodzieżą,
- 7) orzec zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych,
- 8) orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z pełnieniem czynu karalnego,
- 9) orzec umieszczenie w instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego, w rodzinie zastępczej, w zakładzie wychowawczym albo w innej odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej,
- 10) orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym,
- 11) zastosować inne środki zastrzeżone w niniejszej ustawie do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosować środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Art. 7. § 1. Sąd rodzinny może:

- 1) zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią wychowawczo-zawodową, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym,
- 2) zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego,
- 3) zawiadomić — jeżeli rodzice lub opiekun w wyniku zawinionego niewykonywania obowiązków wobec nieletniego dopuszczają do jego demoralizacji — zakład pracy, w którym są zatrudnieni, albo organizację społeczną, do której należą

§ 2. Sąd może zwrócić się do właściwej instytucji lub szkoły o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego.

Art. 8. § 1. W wypadku gdy rodzice lub opiekun nieletniego uchylają się do wykonania obowiązków nałożonych na nich przez sąd rodzinny, sąd ten może wymierzyć im karę pieniężną w wysokości od 500 do 5.000 zł.

§ 2. Sąd uchyla karę pieniężną w całości lub w części, jeżeli osoba ukarana w ciągu 14 dni usprawiedliwi swoje zachowanie lub przystąpi do wykonywania nałożonych obowiązków.

Art. 9. § 1. W sprawie wymierzenia kary pieniężnej, o której mowa w art. 8 § 1, orzeka sąd rodzinny z urzędu, a w sprawie uchylecia tej kary — także na wniosek osoby ukaranej, stosując odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego.

§ 2. Postanowienie sądu w przedmiocie wymierzenia kary pieniężnej powinno być wydane po wysłuchaniu osoby, której ma ono dotyczyć, chyba że osoba ta bez usprawiedliwienia nie stawiała się na wezwanie.

Art. 10. Sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a), jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.

Art. 11. § 1. Umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym można warunkowo zawiesić, jeżeli właściwości i warunki osobiste oraz środowiskowe sprawcy, jak również okoliczności i charakter jego czynu uzasadniają przypuszczenie, że pomimo niewykonania środka poprawczego cele wychowawcze zostaną osiągnięte.

§ 2. Warunkowe zawieszenie następuje na okres próby, który wynosi od roku do lat 3; w okresie próby sąd stosuje do nieletniego środki wychowawcze.

§ 3. Jeżeli w okresie próby zachowanie nieletniego wskazuje na dalszą demoralizację albo jeżeli nieletni uchyla się od wykonywania nałożonych na niego obowiązków lub od nadzoru, sąd rodzinny może odwołać warunkowe zawieszenie i zarządzić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym.

§ 4. Jeżeli w okresie próby i w ciągu dalszych 3 miesięcy odwołanie warunkowego zawieszenia nie nastąpiło, orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie poprawczym z mocy prawa uważa się za niebyłe.

Art. 12. W razie stwierdzenia u nieletniego, który popełnił czyn karalny, niedorozwoju umysłowego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych bądź nałogowego używania alkoholu albo innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, sąd rodzinny może orzec umieszczenie nieletniego w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym. Jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia jedynie opieki wychowawczej, sąd może orzec umieszczenie nieletniego w zakładzie pomocy społecznej lub w odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Art. 13. Jeżeli wobec nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a), ale w chwili orzekania ukończył lat 18, zachodzą podstawy do orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym — sąd rodzinny może wymierzyć karę, gdy uzna, że stosowanie środków poprawczych nie byłoby już celowe. Wydając wyrok skazujący sąd stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary.

Art. 14. W sprawach nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego, sąd rodzinny stosuje odpowiednio przepisy części ogólnej Kodeksu karnego lub Kodeksu wykroczeń, jeżeli nie są sprzeczne z niniejszą ustawą.

Dział III

Postępowanie przed sądem.

Rozdział 1

Właściwość sądu.

Art. 15. Sprawy nieletnich należą do właściwości sądu rodzinnego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

Art. 16. § 1. Jeżeli w sprawie o czyn karalny, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a), wszczęto postępowanie przeciwko nieletniemu wspólnie z dorosłym, prokurator wyłącza sprawę nieletniego i przekazuje ją sędziemu rodzinnemu.

§ 2. W szczególnie uzasadnionych wypadkach, jeżeli czyn karalny nieletniego pozostaje w ścisłym związku z czynem osoby dorosłej, a dobro nieletniego nie stoi na przeszkodzie łącznemu prowadzeniu sprawy, prokurator wszczyna lub prowadzi śledztwo. Po ukończeniu śledztwa prokurator bądź je umarza, bądź przekazuje sprawę nieletniego sądowi rodzinnemu. Jeżeli łączne rozpoznanie sprawy jest konieczne — przekazuje sprawę z aktem oskarżenia sądowi właściwemu według przepisów Kodeksu postępowania karnego, który orzeka w sprawie nieletniego z zachowaniem przepisów niniejszej ustawy.

Art. 17. § 1. Właściwość miejscową sądu rodzinnego ustala się według miejsca zamieszkania nieletniego, a w razie trudności w ustaleniu miejsca zamieszkania — według miejsca pobytu nieletniego.

§ 2. Z ważnych względów, zwłaszcza jeżeli przyczyniłoby się to do uproszczenia lub przyspieszenia postępowania, sąd właściwy według miejsca zamieszkania nieletniego może przekazać sprawę sądowi rodzinnemu, w którego okręgu nieletni przebywa.

§ 3. W wypadku nie cierpiącym zwłoki sąd rodzinny może wydać postanowienie w sprawie nieletniego, który nie podlega jego właściwości miejscowej, po czym przekazuje sprawę sądowi miejscowo właściwemu, zawiadamiając go o dokonanych czynnościach; przekazanie sprawy jest wiążące.

Art. 18. Sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego rozpoznaje sprawę, jeżeli:

- 1) zachodzą podstawy do orzeczenia wobec nieletniego kary na podstawie art. 9 § 2 Kodeksu karnego,
- 2) przeciwko nieletniemu, który dopuścił się czynu karnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a), wszczęto postępowanie po ukończeniu przez nieletniego lat 18.

Rozdział 2

Przepisy ogólne o postępowaniu.

Art. 19. Przy wysłuchaniu nieletniego należy dążyć do zapewnienia mu pełnej swobody wypowiedzenia się. Wysłuchanie nieletniego powinno odbywać się w warunkach zbliżonych do naturalnych, w miarę potrzeby w miejscu zamieszkania nieletniego, przy czym unikać należy wielokrotnego wysłuchiwanie nieletniego co do tych samych okoliczności lub okoliczności ustalonych już innymi dowodami i nie budzących wątpliwości.

Art. 20. W sprawach nieletnich stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego — trybu nieprocesowego, a w zakresie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Milicję Obywatelską, powoływania i działania obrońcy oraz w postępowaniu poprawczym — przepisy Kodeksu postępowania karnego, ze zmianami przewidzianymi w ustawie.

Art. 21. § 1. Sędzia rodzinny wszczyna postępowanie, jeżeli zachodzi podejrzenie istnienia okoliczności, o których mowa w art. 2.

§ 2. Sędzia rodzinny nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza, jeżeli okoliczności sprawy nie dają podstawy do jego wszczęcia lub prowadzenia albo gdy orzeczenie środków wychowawczych lub poprawczych jest niecelowe, w szczególności ze względu na orzeczone już środki w innej sprawie.

§ 3. Na postanowienie wydane na podstawie § 1 lub 2 przysługuje zażalenie. W wypadku przewidzianym w § 2 zażalenie przysługuje także pokrzywdzonemu czynem karalnym. Do pokrzywdzonego stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego.

Art. 22. § 1. W sprawie o czyn ścigany na wniosek sędziego rodzinnego wszczyna postępowanie w razie złożenia wniosku; postępowanie toczy się wówczas z urzędu.

§ 2. W sprawie o czyn ścigany z oskarżenia prywatnego postępowanie wszczyna się, jeżeli tego wymaga interes społeczny albo wzgląd na wychowanie nieletniego lub ochronę pokrzywdzonego; postępowanie toczy się wówczas z urzędu.

§ 3. Art. 21 § 3 stosuje się odpowiednio.

Art. 23. § 1. Rodziców lub opiekuna zawiadamia się o wszczęciu postępowania w sprawie nieletniego, a o ukończeniu postępowania — jeżeli orzeczenie kończące postępowanie nie było im doręczone.

§ 2. O wszczęciu i ukończeniu postępowania w sprawie nieletniego można zawiadomić odpowiednią instytucję państwową, organizację społeczną, szkołę lub zakład pracy.

Art. 24. § 1. W celu ustalenia danych dotyczących nieletniego i jego środowiska zleca się przeprowadzenie wywiadu środowiskowego; w razie potrzeby kieruje się nieletniego na badanie do rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego lub innej odpowiedniej placówki specjalistycznej. Wydanie orzeczenia o umieszczeniu w zakładzie wychowawczym lub w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej, zakładzie społecznym służby zdrowia lub zakładzie pomocy społecznej albo w zakładzie poprawczym poprzedza się takimi badaniami.

§ 2. Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych określa, w drodze rozporządzenia, organy uprawnione do przeprowadzania wywiadów środowiskowych oraz zasady i tryb przeprowadzania takich wywiadów.

Art. 25. Jeżeli zachodzi potrzeba przeprowadzenia obserwacji w rodzinnym ośrodku diagnostyczno-konsultacyjnym, zarządza się umieszczenie nieletniego w takim ośrodku na czas określony, nie przekraczający 14 dni.

Art. 26. Wobec nieletniego można tymczasowo zastosować nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej albo zakładu pracy, a także nadzór kuratora lub innej osoby godnej zaufania, a jeżeli byłoby

to niewystarczające. — umieszczenie w odpowiedniej placówce oświatowo-wychowawczej.

Art. 27. § 1. Nieletniego można umieścić w schronisku dla nieletnich, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu, albo jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego.

§ 2. Okres pobytu w schronisku dla nieletnich przed skierowaniem sprawy na rozprawę może trwać najwyżej 3 miesiące; należy to uwidocznic w postanowieniu o umieszczeniu nieletniego w schronisku.

§ 3. Jeżeli, ze względu na szczególne okoliczności sprawy, zachodzi konieczność przedłużenia pobytu nieletniego w schronisku, można ten pobyt przedłużyć na okres nie przekraczający dalszych 3 miesięcy.

§ 4. O przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich orzeka na posiedzeniu sąd rodzinny, choćby nawet środek ten był zastosowany przez prokuratora. Sąd rodzinny orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników; o terminie posiedzenia zawiadamia się oprócz prokuratora również obrońcę nieletniego.

Art. 28. Sąd rodzinny może w każdym stadium postępowania wydać postanowienie nakładające na rodziców lub opiekuna obowiązki, o których mowa w art. 7 § 1 pkt 1.

Art. 29. § 1. Postanowienie o zastosowaniu środków, o których mowa w art. 25, 26, 27 § 1 i 3 oraz w art. 28, doręcza się stronom. Na postanowienie przysługuje zażalenie. Zażalenie nie wstrzymuje wykonania postanowienia.

§ 2. Jeżeli środek, o którym mowa w art. 27 § 1, zastosowany był przez prokuratora, zażalenie rozpoznaje sąd rodzinny; przepis art. 27 § 4 stosuje się odpowiednio.

Art. 30. § 1. W postępowaniu w sprawie nieletniego stronami są:

- 1) nieletni,
- 2) rodzice lub opiekun nieletniego,
- 3) prokurator.

§ 2. Przepisy niniejszej ustawy dotyczące opiekuna stosuje się odpowiednio do osób, pod których stałą pieczęć nieletni faktycznie pozostaje.

§ 3. Sędzia lub inny organ prowadzący postępowanie może odmówić nieletniemu przeglądania akt i sporządzenia odpisów, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze.

§ 4. Sąd rodzinny może dopuścić przedstawiciela organizacji społecznej do udziału w postępowaniu w charakterze przedstawiciela społecznego. Wykaz tych organizacji ustala Minister Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia.

§ 5. Na rozprawę lub posiedzenie sąd może wezwać także kuratora, przedstawiciela schroniska dla nieletnich, zakładu poprawczego, zakładu wychowawczego albo innej placówki opiekuńczo-wychowawczej lub zakładu społecznego służby zdrowia albo zakładu pomocy społecznej, w którym nieletni przebywa, a ponadto również inne osoby, w szczególności przedstawiciela szkoły, do której nieletni uczęszcza, zakładu pracy, w którym jest zatrudniony, lub organizacji społecznej, do której należy; w

sprawach o czyn karalny jako przestępstwo skarbowe można wezwać także przedstawiciela właściwego organu finansowego, określonego w ustawie karnej skarbowej.

Art. 31. § 1. Orzeczenia, zarządzenia, zawiadomienia oraz odpisy pism, które ustawa nakazuje doręczać stronom, należy doręczać również obrońcy nieletniego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

§ 2. Przepisy o doręczeniach dotyczące pełnomocnika stosuje się odpowiednio do obrońcy nieletniego.

Art. 32. § 1. Kosztami postępowania w sprawie nieletniego sąd rodzinny obciąża rodziców lub inne osoby zobowiązane do jego alimentacji albo nieletniego, chyba że ze względu na warunki materialne i osobiste tych osób uzna za celowe odstąpienie od obciążenia ich kosztami w całości lub w części.

§ 2. Do kosztów postępowania zalicza się również należność za pobyt nieletniego w pogotowiu opiekuńczym, milicyjnej izbie dziecka, schronisku dla nieletnich, zakładzie poprawczym, zakładzie wychowawczym albo innej placówce opiekuńczo-wychowawczej lub zakładzie pomocy społecznej, w instytucji powołanej do przygotowania zawodowego, jak również zryczałtowaną kwotę z tytułu: badań nieletniego w rodzinnym ośrodku diagnostyczno-konsultacyjnym, umieszczenia nieletniego w rodzinie zastępczej, w kuratorskim ośrodku pracy z młodzieżą lub z tytułu ustanowienia nadzoru kuratora.

§ 3. Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z właściwymi ministrami określa, w drodze rozporządzenia, wysokość i zasady ustalania kosztów postępowania w sprawach nieletnich.

Rozdział 3

Postępowanie wyjaśniające.

Art. 33. Postępowanie wyjaśniające ma na celu ustalenie, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego, a w sprawie o czyn karalny, czy rzeczywiście został on popełniony przez nieletniego, a także ustalenie, czy zachodzi potrzeba zastosowania wobec nieletniego środków przewidzianych w ustawie.

Art. 34. § 1. O wszczęciu postępowania wyjaśniającego wydaje się postanowienie. W postanowieniu określa się osobę, której postępowanie dotyczy, oraz przedmiot tego postępowania.

§ 2. Postępowanie wyjaśniające prowadzi sędzia rodzinny.

Art. 35. § 1. W postępowaniu wyjaśniającym zbiera się dane o osobie nieletniego, jego warunkach wychowawczych, zdrowotnych i bytowych oraz gromadzi się i utrwalą dowody.

§ 2. W szczególności sędzia rodzinny:

- 1) wysłuchuje nieletniego, jego rodziców lub opiekuna oraz w miarę potrzeby inne osoby,
- 2) zarządza w razie potrzeby przeprowadzenie przesłuchania i oględzin oraz dokonuje innych czynności procesowych w celu wszechstronnego wyjaśnienia sprawy.

Art. 36. § 1. W postępowaniu wyjaśniającym nieletni może mieć obrońcę. Jeżeli interesy nieletniego i jego rodziców lub opiekuna pozostają w sprzeczności, a nieletni nie ma obrońcy, prezes sądu wyznacza obrońcę z urzędu.

§ 2. Strony oraz ich obrońcy i pełnomocnicy mogą przeglądać akta sprawy i robić z nich odpisy za zezwoleniem sędziego rodzinnego; ograniczenie to nie dotyczy prokuratora.

Art. 37. § 1. Milicja Obywatelska lub działający na podstawie szczególnego upoważnienia ustawy organ administracji państwowej zbiera i utrwała dowody czynów karalnych w wypadkach nie cierpiących zwłoki, a w razie potrzeby dokonuje ujęcia nieletniego.

§ 2. Sędzia rodzinny może zlecić dokonanie określonych czynności kuratorowi lub Milicji Obywatelskiej, a w wyjątkowych wypadkach może zlecić Milicji Obywatelskiej dokonanie czynności w określonym zakresie.

§ 3. Po dokonaniu czynności określonych w § 1 sprawę przekazuje się niezwłocznie sędziemu rodzinnemu.

Art. 38. § 1. Stronom i innym osobom przysługuje zażalenie na czynności naruszające ich prawa.

§ 2. Zażalenie rozpatruje sędzia rodzinny, a w wypadku zażalenia na jego czynności — sąd rodzinny w składzie określonym w art. 27 § 4.

Art. 39. Przesłuchanie nieletniego może być dokonane przez Milicję Obywatelską, a w wyjątkowych wypadkach, gdy jest to konieczne ze względu na dobro sprawy — przez organ wymieniony w art. 37 § 1; przesłuchanie nieletniego odbywa się w obecności rodziców lub opiekuna albo obrońcy, a jeżeli zapewnienie ich obecności byłoby w danym wypadku niemożliwe, należy wezwać nauczyciela lub przedstawiciela organizacji społecznej zainteresowanej sprawami wychowania.

Art. 40. § 1. Jeżeli jest to niezbędne ze względu na okoliczności sprawy, Milicja Obywatelska może umieścić w milicyjnej izbie dziecka nieletniego, co do którego istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełnił czyn karalny, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się tego nieletniego lub zatarcia śladów czynu, albo gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego.

§ 2. Jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania nie wydano postanowienia o umieszczeniu nieletniego w schronisku dla nieletnich, pogotowiu opiekuńczym albo w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej, nieletniego należy niezwłocznie zwolnić i przekazać rodzicom lub opiekunowi. Jeżeli przekazanie takie nie jest możliwe — nieletniego można pozostawić w milicyjnej izbie dziecka na zasadach określonych w art. 102.

§ 3. O zatrzymaniu należy niezwłocznie zawiadomić rodziców lub opiekuna.

Art. 41. Nadzór nad wykonywaniem czynności, o których mowa w art. 37, 39 i 40, sprawuje sędzia rodzinny.

Art. 42. § 1. Jeżeli na podstawie zebranych materiałów sędzia rodzinny uzna, że ze względu na okoliczności i charakter sprawy oraz osobowość nieletniego celowe jest zastosowanie środków wychowawczych lub leczniczych, wydaje postanowienie o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym.

§ 2. Jeżeli sędzia rodzinny uzna, że zachodzą warunki do umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, wydaje postanowienie o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu poprawczym.

§ 3. Jeżeli w toku postępowania wyjaśniającego ujawnią się okoliczności uzasadniające orzeczenie wobec

nieletniego kary na podstawie art. 9 § 2 Kodeksu karnego, sędzia rodzinny wydaje postanowienie o przekazaniu sprawy prokuratorowi; na postanowienie to służy zażalenie.

§ 4. Sędzia rodzinny może przekazać sprawę nieletniego szkole, do której nieletni uczęszcza, albo organizacji społecznej, do której należy, jeżeli uzna, że środki oddziaływania wychowawczego, jakimi dana szkoła lub organizacja rozporządza, są dostateczne; w postanowieniu o przekazaniu sprawy sędzia rodzinny wskazuje w miarę potrzeby środki oddziaływania wychowawczego. Szkoła lub organizacja społeczna jest zobowiązana zawiadamiać sąd rodzinny o nieskuteczności zastosowanych środków oddziaływania wychowawczego.

Art. 43. § 1. W postanowieniu o rozpoznaniu sprawy podaje się dane o tożsamości nieletniego oraz o demoralizacji nieletniego.

§ 2. W sprawach o czyn karalny postanowienie powinno zawierać ponadto:

- 1) dokładne określenie zarzuconego czynu, ze wskazaniem czasu, miejsca i skutków, w tym wysokości wyrządzonej szkody, oraz innych okoliczności jego popełnienia,
- 2) wskazanie przepisu ustawy karnej, pod który zarzucany czyn podpada,
- 3) dane o uprzednio stosowanych wobec nieletniego środkach wychowawczych i poprawczych,
- 4) wykaz dowodów do bezpośredniego przeprowadzenia lub ujawnienia na rozprawie.

§ 3. Postanowienie o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu poprawczym zastępuje akt oskarżenia; doręcza się je stronom i obrońcy nieletniego.

Rozdział 4

Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze.

Art. 44. W postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym stosuje się art. 36 § 1.

Art. 45. Posiedzenie odbywa się z wyłączeniem jawności, chyba że jawność posiedzenia jest uzasadniona ze względów wychowawczych.

Art. 46. § 1. Do postanowienia w przedmiocie zastosowania środków wychowawczych mają odpowiednie zastosowanie przepisy art. 43; w sprawach o czyn karalny postanowienie powinno ponadto zawierać stwierdzenie, czy nieletni zarzucony mu czyn popełnił.

§ 2. Postanowienie w przedmiocie zastosowania środka wychowawczego doręcza się stronom wraz z pouczeniem o trybie i terminie odwołania.

Art. 47. Jeżeli w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym ujawnią się okoliczności uzasadniające umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym lub orzeczenie kary, stosuje się odpowiednio przepisy art. 42 § 2 i 3.

Rozdział 5

Postępowanie poprawcze.

Art. 48. W sprawach nieletnich nie stosuje się przepisów o:

- 1) postępowaniu w stosunku do nieobecnych,

- 2) postępowaniu uproszczonym,
- 3) postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego,
- 4) powództwie cywilnym,
- 5) postępowaniu przyspieszonym,
- 6) zasądzeniu odszkodowania z urzędu,
- 7) warunkowym umorzeniu postępowania,
- 8) oskarżycielu posiłkowym.

Art. 49. Nieletni musi mieć obrońcę przed sądem, a wcześniej — jeżeli został umieszczony w schronisku dla nieletnich.

Art. 50. Sąd rodzinny orzeka na rozprawie w składzie jednego sędziego i dwóch ławników.

Art. 51. § 1. O terminie rozprawy zawiadamia się prokuratora oraz nieletniego, jego obrońcę i rodziców lub opiekuna.

§ 2. Udział nieletniego i jego obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy.

§ 3. Niestawiennictwo rodziców lub opiekuna nie tamuje rozpoznania sprawy, chyba że sąd uzna ich obecność za niezbędną; niestawiennictwo prokuratora nie tamuje rozpoznania sprawy.

Art. 52. Sąd może wezwać na rozprawę lub posiedzenie rodziców albo opiekuna nieletniego. W razie ich nie usprawiedliwionego niestawiennictwa mają odpowiednie zastosowanie przepisy o środkach przymusu stosowanych wobec świadka.

Art. 53. § 1. Rozprawa odbywa się z wyłączeniem jawności, chyba że jawność rozprawy jest uzasadniona ze względów wychowawczych.

§ 2. Podczas rozprawy sąd wysłuchuje wyjaśnień nieletniego, poza tym nieletni pozostaje w sali rozpraw, jeżeli sąd uzna to za celowe, w szczególności ze względów wychowawczych lub dla obrony nieletniego i wyjaśnienia okoliczności sprawy.

Art. 54. Nieletni może czynić uwagi i składać wyjaśnienia co do każdego dowodu przeprowadzonego w jego obecności. Wywiady środowiskowe oraz opinie o nieletnim powinny być odczytywane w jego nieobecności, chyba że szczególne względy wychowawcze przemawiają za celowością zapoznania nieletniego z ich treścią.

Art. 55. § 1. Jeżeli sąd dojdzie do przekonania, że wystarczające jest zastosowanie środków wychowawczych, wydaje postanowienie o zastosowaniu tych środków.

§ 2. W sprawie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym sąd orzeka wyrokiem.

§ 3. Przepis § 1 stosuje się odpowiednio do środków, o których mowa w art. 12.

Rozdział 6

Postępowanie w sprawie stosowania środków leczniczo-wychowawczych.

Art. 56. § 1. Środki, o których mowa w art. 12, stosuje się do nieletnich przy zachowaniu przepisów art. 44—46 oraz art. 49.

§ 2. Przed wydaniem postanowienia w przedmiocie umieszczenia nieletniego w szpitalu psychiatrycznym lub

innym zakładzie dla osób z zaburzeniami psychicznymi sąd rodzinny zarządza badanie nieletniego przez co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów. W razie potrzeby badanie psychiatryczne nieletniego może być połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym.

Art. 57. Jeżeli środki, o których mowa w art. 6 pkt 7 i 8, nie zostały zastosowane przy orzekaniu środków wychowawczych lub poprawczych, sąd rodzinny stosuje te środki odpowiednio przy zachowaniu przepisów art. 44—46.

Rozdział 7

Postępowanie odwoławcze.

Art. 58. Środki odwoławcze od orzeczeń wydanych w sprawach nieletnich rozpoznaje sąd wojewódzki w składzie trzech sędziów.

Art. 59. § 1. Jeżeli wobec nieletniego zastosowano środek poprawczy lub gdy środek odwoławczy zawiera wniosek o orzeczenie środka poprawczego, postępowanie odwoławcze toczy się na podstawie Kodeksu postępowania karnego przy zachowaniu przepisów niniejszej ustawy o postępowaniu poprawczym.

§ 2. W innych wypadkach niż określone w § 1 postępowanie odwoławcze toczy się na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego, przy zachowaniu przepisów niniejszej ustawy o postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym, jednakże sąd odwoławczy może zmienić ustalenie w zakresie stanu faktycznego, dokonane w postępowaniu przed sądem rodzinnym, również na podstawie odmiennej oceny dowodów.

Art. 60. Środki odwoławcze wniesione przez nieletniego albo jego rodziców lub opiekuna uważa się za zwrócone przeciwko całości orzeczenia, chyba że dotyczą tylko kosztów postępowania.

Art. 61. Od orzeczeń wydanych w sprawach o popełnienie czynu karalnego stronom przysługuje odwołanie również co do faktu popełnienia czynu i jego kwalifikacji prawnej.

Art. 62. W sprawie nieletniego orzeczenie ulega uchyleniu lub zmianie także w razie stwierdzenia nieodpowiedniego zastosowania środka wychowawczego lub poprawczego albo środka określonego w art. 7 lub 12.

Art. 63. § 1. Jeżeli wobec nieletniego zastosowano środki wychowawcze albo inne środki określone w art. 6 lub 12, a środek odwoławczy nie zawiera wniosku o orzeczenie środka poprawczego lub kary, to w wyniku postępowania odwoławczego nie można orzec ani środka poprawczego, ani kary.

§ 2. Jeżeli wobec nieletniego zastosowano środek poprawczy, a środek odwoławczy nie zawiera wniosku o orzeczenie kary, to w wyniku postępowania odwoławczego nie można orzec kary.

Dział IV

Postępowanie wykonawcze.

Rozdział 1

Przepisy ogólne.

Art. 64. Postępowanie wykonawcze należy wszcząć bezzwłocznie, gdy orzeczenie stało się wykonalne.

Art. 65. § 1. Wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych ma na celu wychowanie nieletniego na świadomego i uczciwego obywatela i odbywa się z uwzględnieniem wskazań nauki, zgodnie z zasadami wychowania socjalistycznego.

§ 2. Działalność wychowawcza powinna zmierzać przede wszystkim do wszechstronnego rozwoju osobowości i uzdolnień nieletniego oraz do kształtowania i utrwalania w nim społecznie pożądanej postawy i poczucia odpowiedzialności, tak by był on odpowiednio przygotowany do społecznie użytecznej pracy.

§ 3. Wykonywanie środków powinno doprowadzić także do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego.

§ 4. Do wykonywania środków można włączyć również organizacje młodzieżowe i inne organizacje społeczne.

Art. 66. § 1. Organizacja i system wychowawczy w zakładach wychowawczych i innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz w zakładach poprawczych powinny zapewniać możliwość indywidualnego oddziaływania na nieletnich odpowiednio do ich osobowości i potrzeb wychowawczych.

§ 2. W placówkach i zakładach, o których mowa w § 1, prowadzi się w szczególności nauczanie ogólnokształcące i zawodowe, działalność kulturalno-oświatową, sportową oraz inną działalność, mającą na celu rozwijanie aktywności społecznej nieletnich i wdrażanie ich do pracy społecznie użytecznej, jak również przeprowadza się leczenie ogólne i specjalistyczne nieletnich.

Art. 67. Milicja Obywatelska w zakresie postępowania wykonawczego wykonuje polecenia sądu rodzinnego.

Art. 68. Przepis art. 17 § 2 nie ma zastosowania w wypadkach, gdy wykonywany jest środek polegający na umieszczeniu nieletniego w zakładzie wychowawczym albo innej placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w zakładzie społecznym służby zdrowia, zakładzie pomocy społecznej albo w zakładzie poprawczym.

Art. 69. § 1. Sąd rodzinny wykonuje środki orzeczone na podstawie niniejszej ustawy oraz na podstawie art. 9 § 3 Kodeksu karnego.

§ 2. Orzeczenie o karze wykonuje sąd właściwy według Kodeksu karnego wykonawczego na podstawie przepisów tego kodeksu.

Art. 70. § 1. Nieletni, jego obrońca oraz rodzice lub opiekun mogą składać wnioski, a w wypadkach przewidzianych w ustawie — wносить zażalenia na postanowienia wydane w postępowaniu wykonawczym.

§ 2. Prokurator może składać wnioski i wносить zażalenia na postanowienia wydane w postępowaniu wykonawczym.

§ 3. W sprawach nieletnich umieszczonych w zakładach wychowawczych albo innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych lub w zakładach społecznych służby zdrowia albo zakładach pomocy społecznej oraz w zakładach poprawczych wnioski w postępowaniu wykonawczym może również składać dyrektor właściwego zakładu.

Art. 71. § 1. Sąd rodzinny może na czas określony odroczyć lub przerwać wykonywanie środków wychowawczych lub środka poprawczego w razie choroby nieletniego lub z innych ważnych przyczyn.

§ 2. Sąd rodzinny może odwołać odroczenie lub przerwę wykonywania środków wychowawczych lub środka poprawczego w razie ustania przyczyny, dla której zostały udzielone, lub w wypadku, gdy nieletni nie korzysta z odroczenia lub przerwy w celu, w jakim zostały udzielone, albo rażąco narusza porządek prawny.

Art. 72. O umieszczeniu nieletniego w zakładzie wychowawczym lub w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej albo w zakładzie społecznym służby zdrowia lub w zakładzie pomocy społecznej oraz o umieszczeniu w zakładzie poprawczym, jak również o każdej zmianie tych zakładów, dyrektor zakładu zawiadamia sąd rodzinny, który wykonuje orzeczenie.

Art. 73. § 1. Wykonywanie środków, o których mowa w art. 6 pkt 2 i 3 oraz w art. 7 i 8, jak również umieszczenie w rodzinie zastępczej lub w zakładzie wychowawczym albo innej placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w zakładzie społecznym służby zdrowia albo zakładzie pomocy społecznej ustaje z mocy prawa z chwilą ukończenia przez nieletniego lat 18, a wykonywanie pozostałych środków — z chwilą ukończenia lat 21; jeżeli środki wychowawcze zastosowano na podstawie art. 9 § 3 Kodeksu karnego — wykonywanie ich ustaje z mocy prawa z chwilą ukończenia przez sprawcę lat 21.

§ 2. Jeżeli nieletni ukończy lat 18 przed zakończeniem roku szkolnego, sąd rodzinny może przedłużyć na okres do zakończenia roku szkolnego przebywanie w zakładzie wychowawczym.

§ 3. W razie powołania nieletniego do zasadniczej służby wojskowej, zastępczej służby poborowych albo zasadniczej służby w obronie cywilnej, wykonywanie środków wychowawczych ustaje z mocy prawa.

Art. 74. § 1. Zastosowany tymczasowo wobec nieletniego środek, o którym mowa w art. 26 i 27, trwa do czasu przystąpienia do wykonywania orzeczenia, chyba że sąd rodzinny postanowił inaczej.

§ 2. W razie gdy wykonanie orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym natrafiłoby na nie dające się usunąć przeszkody, sąd rodzinny stosuje nadzór kuratora, a w wyjątkowych wypadkach uznając, że ze względów wychowawczych jest to konieczne, może orzec umieszczenie nieletniego w schronisku dla nieletnich. Nieletni pozostaje w schronisku dla nieletnich do czasu umieszczenia go we właściwym zakładzie, jednakże pobyt w schronisku nie może wówczas przekroczyć 6 miesięcy.

§ 3. Jeżeli orzeczono umieszczenie w zakładzie wychowawczym, a zachodzą warunki, o których mowa w § 2, sąd rodzinny może zarządzić umieszczenie nieletniego w odpowiedniej placówce oświatowo-wychowawczej.

Art. 75. § 1. W postępowaniu wykonawczym sąd rodzinny orzeka z urzędu lub na wniosek

§ 2. Sąd rodzinny orzeka na posiedzeniu w składzie jednego sędziego, jednakże w sprawach określonych w art. 11 § 3, art. 86 § 1, art. 87 § 3, art. 88 § 1 i 3 oraz art. 92—94 sąd rodzinny orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników.

§ 3. W sprawach określonych w art. 11 § 3, art. 86 § 1, art. 87 § 3, art. 88 § 1 i 3 oraz art. 92—94 o terminie posiedzenia zawiadamia się oprócz prokuratora również nieletniego i jego obrońcę oraz rodziców lub opiekuna.

§ 4. W miarę potrzeby sąd rodzinny wysłuchuje nieletniego oraz jego rodziców lub opiekuna.

§ 5. Na postanowienie w sprawach, o których mowa w § 3, oraz w sprawach o zmianę środka wychowawczego, o zastosowanie środka leczniczo-wychowawczego w postępowaniu wykonawczym, o odwołanie odroczenia lub przerwy wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych, o przeniesieniu nieletniego do zakładu poprawczego o wzmocnionym nadzorze wychowawczym, jak również o odmowie zwolnienia z zakładu poprawczego albo z zakładu psychiatrycznego lub innego zakładu leczniczego — zażalenie przysługuje również nieletniemu, jego obrońcy, rodzicom lub opiekunowi.

§ 6. Postanowienia wydane w toku wykonywania środka poprawczego, na które przysługuje zażalenie, doręcza się prokuratorowi, nieletniemu i jego obrońcy oraz rodzicom lub opiekunowi.

§ 7. Ponownego wniosku o warunkowe zwolnienie z zakładu poprawczego, złożonego przez nieletniego, jego obrońcę oraz rodziców lub opiekuna przed upływem 6 miesięcy od wydania postanowienia o odmowie warunkowego zwolnienia, nie rozpoznaje się aż do upływu tego okresu.

Art. 76. § 1. Jeżeli rodzice lub opiekun nie mogą zapewnić nieletniemu zwalnianemu z zakładu wychowawczego albo innej placówki opiekuńczo-wychowawczej, z zakładu społecznego służby zdrowia, zakładu pomocy społecznej, zakładu poprawczego, instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego albo opuszczającego rozwiązana rodzinę zastępczą niezbędnych warunków wychowawczych i bytowych, w szczególności umożliwiających mu naukę i pracę — organ wykonujący orzeczenie, właściwe terenowe organy administracji państwowej, instytucje państwowe, organizacje młodzieżowe i inne organizacje społeczne udzielają nieletniemu odpowiedniej pomocy.

§ 2. Prezes Rady Ministrów, w drodze rozporządzenia, ustala zasady i zakres udzielania pomocy oraz określa organ koordynujący tę działalność i zasady gospodarowania środkami przeznaczonymi na ten cel.

Art. 77. § 1. Nadzór nad wykonywaniem orzeczeń o umieszczeniu nieletnich w zakładach wychowawczych i placówkach opiekuńczo-wychowawczych, zakładach społecznych służby zdrowia i zakładach pomocy społecznej, rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych, kuratorskich ośrodkach pracy z młodzieżą, w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych, jak również decyzji o umieszczeniu w milicyjnych izbach dziecka, sprawują sędziowie rodzinni.

§ 2. Nadzór sprawowany przez sędziego rodzinnego obejmuje legalność umieszczenia nieletniego oraz prawidłowość wykonywania orzeczenia, zwłaszcza w zakresie stosowanych metod i środków oddziaływania, warunków, w jakich przebywają nieletni, jak również przestrzegania ich praw i obowiązków. W tym celu sędzia rodzinny ma w każdym czasie prawo wstępu na teren nadzorowanej jednostki oraz do pomieszczeń, w których przebywają nieletni, a także przeglądania dokumentów i żądania wyjaśnień od administracji odpowiednich zakładów, przeprowadzania na osobności rozmów z nieletnimi oraz badania ich prośb i skarg.

§ 3. Przepisy § 1 i 2 nie naruszają w tym zakresie ustawowych uprawnień prokuratora.

Art. 78. Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z właściwymi ministrami, określa szczegółowe zasady i tryb sprawowania przez sędziów rodzinnych nadzoru, o którym mowa w art. 77.

Rozdział 2

Środki wychowawcze i lecznicze.

Art. 79. § 1. Sąd rodzinny może zmieniać lub uchylać środki wychowawcze, jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają; dotyczy to również środków wychowawczych stosowanych w okresie próby.

§ 2. Sąd rodzinny może odstąpić od stosowania orzeczonego wobec nieletniego środka wychowawczego w razie podjęcia przez nieletniego nauki lub pracy w zakładzie lub innej instytucji powołanej do przygotowania zawodowego.

§ 3. Sąd rodzinny może uchylić orzeczonego wobec nieletniego zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych, jeżeli ustały przyczyny uzasadniające dalsze stosowanie tego środka.

§ 4. Jeżeli w toku wykonywania środka wychowawczego lub poprawczego okaże się, że wobec nieletniego należy zastosować środki o charakterze leczniczo-wychowawczym, sąd rodzinny może orzec umieszczenie nieletniego w odpowiednim zakładzie.

Art. 80. § 1. Dyrektor zakładu społecznego służby zdrowia lub zakładu pomocy społecznej ma obowiązek zawiadamiać sąd, który wykonuje orzeczenie, nie rzadziej niż co 6 miesięcy, o stanie zdrowia nieletniego umieszczonego w zakładzie i o postępach w leczeniu.

§ 2. Dyrektor zakładu niezwłocznie zawiadamia sąd, jeżeli uzna, że w związku ze zmianą stanu zdrowia nieletniego jego dalsze pozostawanie w zakładzie nie jest konieczne.

§ 3. Sąd, nie rzadziej niż co 6 miesięcy, a w wypadku określonym w § 2 — niezwłocznie, rozstrzyga na podstawie opinii lekarskiej o potrzebie dalszego pobytu nieletniego w zakładzie.

§ 4. Wobec nieletniego zwalnianego z zakładu sąd rodzinny stosuje w razie potrzeby środki wychowawcze.

Art. 81. Minister Oświaty i Wychowania w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia, określa zasady pobytu nieletnich w zakładach wychowawczych, placówkach opiekuńczo-wychowawczych i w innych placówkach oświatowo-wychowawczych.

Art. 82. Minister Zdrowia i Opieki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia, określa zasady pobytu nieletnich w zakładach społecznych służby zdrowia i zakładach pomocy społecznej.

Art. 83. § 1. Milicyjne izby dziecka podlegają Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

§ 2. Minister Spraw Wewnętrznych tworzy i znosi milicyjne izby dziecka, a w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia, określa zasady pobytu w nich nieletnich.

Art. 84. § 1. Rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne oraz kuratorskie ośrodki pracy z młodzieżą podlegają Ministrowi Sprawiedliwości.

§ 2. Minister Sprawiedliwości tworzy i znosi rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne oraz określa ich organizację i zakres działania.

§ 3. Minister Sprawiedliwości ustala tryb i zasady tworzenia kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą oraz określa ich organizację i zakres działania.

Rozdział 3

Środek poprawczy.

Art. 85. § 1. Sąd rodzinny, kierując do wykonania orzeczenie o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym, może określić rodzaj tego zakładu.

§ 2. Zmiana rodzaju zakładu w wypadku określonym w § 1 oraz przeniesienie nieletniego do zakładu poprawczego o wzmożonym nadzorze wychowawczym wymagają zgody sędziego rodzinnego, chyba że ze względu na szczególne okoliczności sprawy konieczne jest natychmiastowe przeniesienie nieletniego; przeniesienie takie wymaga zatwierdzenia przez sędziego rodzinnego.

§ 3. W wypadkach, o których mowa w § 2, orzeka w drodze postanowienia sędzia rodzinny sprawujący nadzór nad zakładem poprawczym, w którym nieletni przebywa.

Art. 86. § 1. Sąd rodzinny może warunkowo zwolnić nieletniego z zakładu poprawczego, jeżeli postępy w jego wychowaniu pozwalają przypuszczać, że po zwolnieniu z zakładu nieletni będzie przestrzegał porządku prawnego i zasad współżycia społecznego.

§ 2. Warunkowe zwolnienie z zakładu nie może nastąpić wcześniej niż po upływie 6 miesięcy od umieszczenia nieletniego w zakładzie; do okresu tego sąd może zaliczyć okres pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich.

Art. 87. § 1. Orzekając warunkowe zwolnienie z zakładu poprawczego, sąd rodzinny ustala okres próby od roku do lat 3; okres próby nie może jednak trwać dłużej niż do ukończenia przez sprawcę lat 21.

§ 2. Do warunkowo zwolnionego sąd stosuje środki wychowawcze.

§ 3. Jeżeli w okresie próby warunkowo zwolniony uległ ponownie demoralizacji albo uchylił się od wykonywania nałożonych na niego obowiązków lub od nadzoru, sąd rodzinny może odwołać warunkowe zwolnienie i zarządzić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym.

§ 4. Jeżeli w okresie próby i w ciągu dalszych 3 miesięcy odwołanie warunkowego zwolnienia nie nastąpiło, orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie z mocy prawa uważa się za niebyłe.

Art. 88. § 1. Jeżeli po wydaniu orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym, a przed umieszczeniem go w takim zakładzie albo po upływie okresu odroczenia lub przerwy wykonania umieszczenia w zakładzie poprawczym w zachowaniu nieletniego nastąpiła istotna poprawa, sąd rodzinny może warunkowo odstąpić od wykonania orzeczenia.

§ 2. Odstępując warunkowo od wykonania orzeczenia, sąd stosuje wobec nieletniego środki wychowawcze.

§ 3. Sąd rodzinny może w każdym czasie — jeżeli względy wychowawcze tego wymagają — zarządzić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym.

§ 4. Jeżeli w ciągu 2 lat od wydania postanowienia o warunkowym odstąpieniu od wykonania orzeczenia i w

ciągu dalszych 3 miesięcy nie zarządził umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie z mocy prawa uważa się za niebyłe.

Art. 89. Orzeczenie środka poprawczego uważa się z mocy prawa za niebyłe z chwilą ukonczenia przez sprawcę lat 23, jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej.

Art. 90. § 1. Dyrektor zakładu poprawczego może umieścić wychowanka na określony czas poza zakładem, jeżeli wymagają tego względy szkoleniowe lub inne względy wychowawcze albo potrzeba leczenia. Nieletniego uważa się wówczas za umieszczonego w zakładzie, który jest obowiązany roztoczyć nad nim nadzór.

§ 2. Dyrektor zakładu może w każdym czasie odwołać umieszczenie nieletniego poza zakładem poprawczym.

§ 3. Od decyzji w sprawie umieszczenia nieletniego poza zakładem poprawczym dyrektor zakładu zawiadamia sąd rodzinny, który wykonuje orzeczenie.

§ 4. Sąd rodzinny może uchylić decyzję dyrektora zakładu poprawczego w sprawie umieszczenia wychowanka poza zakładem.

Art. 91. § 1. Jeżeli wychowanek zakładu poprawczego popełni przed ukończeniem lat 17 czyn karalny, sprawę rozpoznaje dyrektor zakładu w trybie dyscyplinarnym. Jeżeli jednak wychowanek po ukończeniu lat 16 popełni czyn określony w art. 9 § 2 Kodeksu karnego, dyrektor zakładu zawiadamia o tym prokuratora i sędziego rodzinnego, sprawującego nadzór nad zakładem poprawczym, w którym nieletni przebywa.

§ 2. Na decyzję dyrektora zakładu wychowankowi służy zażalenie. Zażalenie rozpoznaje sędzia rodzinny.

Art. 92. § 1. Jeżeli sprawca, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, został skazany na karę pozbawienia wolności, wykonuje się w pierwszej kolejności środek poprawczy, a następnie karę. Jeżeli jednak kara pozbawienia wolności została orzeczona w rozmiarze przekraczającym okres pozostały sprawcy do ukończenia lat 21, sąd rodzinny może zarządzić wykonanie kary.

§ 2. W wyjątkowych wypadkach, a w szczególności w razie rażącego i uporczywego naruszania przepisów regulaminu, sąd rodzinny może w toku wykonywania środka poprawczego zarządzić wykonanie kary pozbawienia wolności.

§ 3. Jeżeli w toku wykonywania środka poprawczego wobec sprawcy, o którym mowa w § 1, okaże się, że następne wykonanie kary pozbawienia wolności byłoby ze względów wychowawczych niecelowe, sąd rodzinny może karę warunkowo zawiesić, odstąpić od jej wykonania w części, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach — w całości; postanowienie o warunkowym zawieszeniu lub odstąpieniu od wykonania kary zapada po rozpatrzeniu wniosku prokuratora.

§ 4. W razie wykonania kary orzeczenie o umieszczeniu w zakładzie poprawczym nie podlega dalszemu wykonaniu.

§ 5. Przepisy § 1—4 stosuje się odpowiednio do zastępczej kary pozbawienia wolności oraz do kary aresztu.

Art. 93. Jeżeli sprawca, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, został skazany

na karę ograniczenia wolności, wykonanie tej kary ulega odroczeniu do chwili zwolnienia nieletniego z zakładu poprawczego. Przed zwolnieniem z zakładu poprawczego sąd rodzinny decyduje, czy wykonać tę karę, czy odstąpić od jej wykonania.

Art. 94. Jeżeli nieletni, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, ukończył lat 18 przed rozpoczęciem wykonania orzeczenia, sąd rodzinny decyduje, czy wykonać orzeczony środek, czy od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę. Wymierzając karę sąd stosuje nadzwyczajne jej złagodzenie. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może odstąpić od wymierzenia kary, zwłaszcza gdy w zachowaniu sprawcy nastąpiła istotna poprawa. W razie wymierzenia kary pozbawienia wolności albo kary ograniczenia wolności czas jej trwania nie może przekroczyć okresu, jaki pozostaje do ukończenia przez sprawcę lat 21.

Art. 95. § 1. Schroniska dla nieletnich i zakłady poprawcze podlegają Ministrowi Sprawiedliwości.

§ 2. Minister Sprawiedliwości tworzy i znosi schroniska dla nieletnich i zakłady poprawcze oraz, w drodze rozporządzenia, ustala rodzaje i organizację schronisk i zakładów oraz zasady pobytu w nich nieletnich.

§ 3. Zasady kształcenia i wychowania oraz nadzór pedagogiczny w tych zakładach regulują odrębne przepisy.

Dział V

Przepisy przejściowe i końcowe.

Art. 96. § 1. W sprawach o czyny popełnione przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy stosuje się tę ustawę, jeżeli:

- 1) postępowanie nie zostało wszczęte i nie nastąpiło przedawnienie,
- 2) wszczęte postępowanie nie zostało zakończone prawomocnym orzeczeniem,
- 3) prawomocne orzeczenie nie zostało wykonane w całości.

§ 2. Czynności procesowe dokonane przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy są skuteczne, jeżeli zostały dokonane z zachowaniem przepisów dotychczasowych.

Art. 97. § 1. Jeżeli obowiązujące przepisy powołują się na uchylone przepisy dotyczące przedmiotów unormowanych w niniejszej ustawie albo odsyłają ogólnie do przepisów o odpowiedzialności nieletnich lub o postępowaniu w sprawach nieletnich, stosuje się w tym zakresie odpowiednio przepisy niniejszej ustawy.

§ 2. Ilekroć przepisy dotychczasowe używają określenia „zakład wychowawczy”, rozumie się przez to „zakład wychowawczy oraz inną placówkę opiekuńczo-wychowawczą.”

Art. 98. W razie wątpliwości, czy ma być stosowane prawo dotychczasowe, czy niniejsza ustawa, stosuje się niniejszą ustawę.

Art. 99. § 1. W sprawach, o których mowa w art. 18, postępowanie toczy się na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego, jednakże w sprawach, o których mowa:

- 1) w art. 9 § 2 Kodeksu karnego, a postępowanie wszczęto przed ukończeniem przez nieletniego lat 18:
  - a) postępowanie przygotowawcze prowadzi sędzia rodzinny, z tym że przepisy art. 16 i 42 § 3 mają odpowiednie zastosowanie,
  - b) nieletni musi mieć obrońcę,
  - c) rodzice lub opiekun nieletniego mają prawa strony,
  - d) przepisy art. 23, 24, 25, 27, 32, 39, 40, 52 i 53 § 1 mają odpowiednie zastosowanie,
  - e) zamiast tymczasowego aresztowania stosuje się umieszczenie w schronisku dla nieletnich,
  - f) jeżeli sąd uzna, że wobec nieletniego należy zastosować środki wychowawcze lub poprawcze przewidziane w niniejszej ustawie, orzeka o zastosowaniu tych środków; przepisy art. 60, 62 i 63 mają odpowiednie zastosowanie,
- 2) w art. 18 pkt 2, jeżeli czyn zabroniony jest przez ustawę jako przestępstwo skarbowe, postępowanie toczy się na podstawie przepisów ustawy karnej skarbowej o postępowaniu przed sądem.

§ 2. W wypadkach, o których mowa w art. 9 § 2 Kodeksu karnego, prokurator uznając, że nie zachodzi potrzeba orzeczenia wobec nieletniego kary, nie sporządza aktu oskarżenia i przekazuje sprawę sędziemu rodzinnemu.

§ 3. Jeżeli orzeczono wobec nieletniego karę pozbawienia wolności, okres pobytu w schronisku dla nieletnich zalicza się na jej poczet na zasadach stosowanych przy zaliczaniu skazanym na poczet kary tymczasowego aresztowania.

Art. 100. Przepisy art. 62 i 63 mają odpowiednie zastosowanie w razie orzeczenia środka wychowawczego lub poprawczego na podstawie art. 9 § 3 Kodeksu karnego.

Art. 101. W prawie o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 1964 r. Nr 6, poz. 40, z 1967 r. Nr 13, poz. 55, z 1969 r. Nr 13, poz. 98, z 1974 r. Nr 50, poz. 316, z 1975 r. Nr 16, poz. 91 i Nr 34, poz. 183 oraz z 1982 r. Nr 16, poz. 125, Nr 19, poz. 145 i Nr 31, poz. 214) wprowadza się następujące zmiany:

- 1) w art. 6 § 1 i 2 otrzymują brzmienie:

„§ 1. Minister Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia tworzy wydziały rodzinne i nieletnich (sądy rodzinne) dla spraw:

- 1) z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego,
- 2) dotyczących leczenia osób uzależnionych od alkoholu,
- 3) dotyczących demoralizacji oraz czynów karalnych.

Inne wydziały mogą być tworzone w drodze zarządzenia.

§ 2. Minister Sprawiedliwości może w drodze rozporządzenia przekazać jednemu sądowi rejonowemu rozpoznawanie spraw należących do kompetencji wydziału rodzinnego i nieletnich w zakresie właściwości kilku sądów rejonowych położonych na obszarze działania tego samego województwa.”

- 2) po art. 140 dodaje się art. 140a w brzmieniu:

„Art. 140a. § 1. Przy sądach działają kuratorzy (kuratorzy rodzinni i kuratorzy dla osób dorosłych), którzy pełnią swe czyn-

ności albo zawodowo (kuratorzy zawodowi), albo w ramach funkcji społecznych (kuratorzy społeczni).

- § 2. Minister Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia ustala tryb powoływania kuratorów sądowych oraz szczegółowy zakres ich praw i obowiązków."

Art. 102. § 1. Do czasu utworzenia wystarczającej sieci pogotowi opiekuńczych poza wypadkami, o których mowa w art. 40, można umieścić w milicyjnej izbie dziecka również nieletniego, wymagającego natychmiastowej opieki na okres niezbędny do ustalenia jego tożsamości i oddania rodzicom lub opiekunowi albo umieszczenia w placówce pogotowia opiekuńczego lub w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej.

§ 2. Umieszczenie w izbie może nastąpić na okres 72 godzin. Dłuższy pobyt nieletniego może nastąpić jedynie za zgodą sędziego rodzinnego na czas przez niego określony, nie przekraczający jednak 14 dni.

Art. 103. § 1. Z dniem wejścia w życie niniejszej ustawy tracą moc wszelkie przepisy dotyczące przedmio-

tów w niej unormowanych, chyba że przepisy ustawy stanowią inaczej.

§ 2. W szczególności tracą moc:

- 1) ustawa z dnia 22 grudnia 1969 r. o utrzymaniu w mocy na okres przejściowy niektórych dotychczasowych przepisów prawa karnego (Dz. U. Nr 37, poz. 311),
- 2) art. V ustawy z dnia 20 maja 1971 r. — Przepisy wprowadzające Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 12, poz. 115),
- 3) art. 288 § 2 i 3 ustawy karnej skarbowej z dnia 26 października 1971 r. (Dz. U. Nr 28, poz. 260, z 1975 r. Nr 16, poz. 91 i Nr 45, poz. 234 oraz z 1976 r. Nr 19, poz. 122),
- 4) art. 474—495 Kodeksu postępowania karnego z dnia 19 marca 1928 r., utrzymane w mocy przez art. III pkt 1 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. — Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 97).

Art. 104. Ustawa wchodzi w życie po upływie 6 miesięcy od dnia jej ogłoszenia.

Przewodniczący Rady Państwa: *H. Jabłoński*
Sekretarz Rady Państwa: *E. Duża*